

A településközi együttműködéstől a nagyvárosi kormányzásig – Közelkép a föderatív Svájcra

Somlyódy Edit

A tanulmány a Svájci Alap támogatásával készült, 2012. október

Bevezetés

A tanulmány a településközi együttműködés témakörét törekszik megvilágítani annak a Svájcra a példáján, amelyet azon államok mértékadó mintájának szokás tekinteni, melyek helyi önkormányzati rendszerüket alapvetően az elemi településekre építik. A Svájci Konföderáció ebben az államcsoportban is kivételes helyet foglal el, hiszen a közvetlen demokrácia intézményeinek egyedülálló alkalmazója Európában. Az önkormányzati demokráciát a községi szervek jelenítik meg, melyek közül meghatározó szerepe van az ún. községi gyűlésnek, amelyet a szavazásra jogosult lakosok alkotnak és a község legfőbb döntéshozó szerve. Az önkormányzat községi parlamentet létesíthet, amelynek legkevesebb 30 tagja van. Ezt a parlamentet többnyire a nagyobb önkormányzatok hozzák létre, aminek neve kantonként változik (általános tanács). Végül a svájci önkormányzati rendszerben is megtalálható a községi tanács, amely ténylegesen vezeti a községet, tervezi és koordinálja tevékenységét, s az előbbi szervekhez képest inkább az önkormányzat végrehajtó típusú szervének minősül. Ezt a képviselői szervet az állampolgárok választják és általában 5–10 tagból áll. Egyes kantonokban a tanács saját kebeléből választja elnökét, míg más kantonokban a polgárok közvetlen választással jogosultak erre. Az elnök elnevezése pedig a legritkábban az Európában használatos „polgármester”.

Svájc föderális berendezkedésű szövetségi állam, amely 26 kantonra és 2560 községre tagolódik (OECD, 2011). A kantonok nagyfokú autonómiát birtokolnak, ami kiterjed a különféle politikák kidolgozására és megvalósításukra, köztük a regionális gazdaságpolitikára. Statisztikai tekintetben viszont az ország hét nagyrégióra van felosztva, amelyek Tessin és Zürich kivételével több kantonra fognak át. A gyakorlatban azonban a kantonális regionális politika a kantonokon belül is meghatározó viszonylag kisméretű régiókat.

Az önkormányzatok kooperációja nyilvánvalóan számos közszolgáltatási területen él a svájci helyhatóságok körében, azonban témánk szempontjából a fejlesztési típusú együttműködések bírnak kiemelkedő jelentőséggel. Ezek kereteit egyfelől a 2001-ben meghirdetett Agglomerációs politika, másfelől az 2008 óta létező Új regionális politika (Neue Regionalpolitik, továbbiakban NRP) formalizálja. A régiók kialakításának indoka, hogy a kantonok nem felelnek meg a funkcionális tereknek, amelyben a gazdasági és társadalmi tevékenységek folynak. A korábban főként az infrastruktúrafejlesztésre építő regionális politikát fölvaltotta a regionális innovációs kapacitások növelését célzó új irányzat. Ennek három pillére jelenik meg, úgymint a stratégiai regionális fejlesztési programok közvetlen támogatása, az ágazati politikákkal való erőteljesebb koordináció, továbbá a más kiegészítő

politikai eszközök alkalmazása. Lényeges kiemelni az Agglomerációs politikának és az NRP kapcsolatának megértéséhez, hogy az utóbbi kizárólag a vidéki térségekre és a hegyvidékekre vonatkozik, ebből következően az urbánus régiók kizárólag az Agglomerációs politikához rendelt forrásokból számíthatnak támogatásra. Noha illetékességi területeikben helyenként átmetszi egymást a két politika, egymástól határozottan el vannak választva, ami kizárja, hogy az urbánus, rurális és köztes vagy átmeneti régiók mind erőteljesebb összekapcsolódásából fakadó előnyöket ki lehessen aknázni. A két politika-terület viszonyát kritikával illetik, mivel az akadályokat állít az intézményes és politikai fragmentáltság csökkentése elé, mi több nem ad lehetőséget a policentrikus régiók, illetve az urbánus és rurális térségek kapcsolatainak rendezésére. Nehezíti a helyzetet a kantonok és települési önkormányzatok autonómiájának magas foka. Hozzáértők azt várják, hogy a kétféle politika komplementer kapcsolatban legyen egymással, de erre nincs lehetőség. Például az NRP nem biztosít gazdasági támogatást a Bernben működő négy kiemelkedő klaszter számára, noha azoknak a hálózatoknak egyes részei a vidéki térségek fejlődését segítik.

Svájcban tehát létrejöttek a kantonok határait átívelő funkcionális régiók a legfontosabb városi központok körül. A gazdasági térfolyamatok több helyen a külső államhatárt is átlépi, ily módon e tények hatással vannak a kantonok regionális politikai intézkedéseire is. Bár vizsgálati tárgyunk a helyi önkormányzatok együttműködése, mégis meg kell jegyezni, hogy a funkcionális régiók kezelésének főszereplői az erős státusszal rendelkező kantonok, melyek méretüket tekintve kicsik. Helyenként olyannyira, hogy a közszolgáltatások hatékony biztosítása sem megoldható egyedülállóságukban. Ezért a kantonális horizontális kooperáció intenzívebb, mint más föderatív államokban, aminek megvannak a sajátos intézményei, mint az interkantonális konferenciák, az interkantonális konkordátumok és a határon átnyúló együttműködés. Az utóbbi kiterjed a gazdaságfejlesztésre is (OECD, 2012).

A horizontális és vertikális együttműködés együttese

Európa fejlett városhálózattal rendelkező területein a városok szétterjedése (sprawl) ellen nagy küzdelem folyik, ami környezeti, társadalmi szempontból többnyire negatívan értékelődik (Suvák A. 2012). A szétterjedés fizikai változásokban és a területigénybevétel megemelkedésében jelentkezik, mögötte azonban többnyire gazdasági folyamatokat lehet kitapintani. A fejlesztési stratégiák kidolgozása, azzal a céllal, hogy az urban sprawl-t menedzselni lehessen, igazán nagy kihívást jelent Svájcban is. Az urbánus stratégiák (urban containment strategy) széles körben ismert területhasználati tervezési eszközt képviselnek, amelyek korlátozzák vagy tiltják a települések növekedését egy bizonyos határon túl (Gennaio, M-P. (2008). A tervezés, illetve a különféle tervtípusok pedig kiemelt jelentőségű eszközt szolgáltatják mind Svájc Agglomerációs politikájának, mind pedig regionális politikájának.

A svájci tervezési politika céljait Svájc Föderális Alkotmánya, a területi tervezési szövetségi törvény, annak végrehajtási rendelete, valamint a területrendezés alapvonalairól szóló dokumentum határozza meg. A területi tervezési jog további szabályozási kérdései kantonális

hatáskörbe tartoznak. A tervezési politika operatív elemeit és a megállapított célok eléréséhez szükséges eszközök realizálását szolgálják a „föderális általános koncepciók”, a „kantonális strukturális tervek” és az önkormányzatok területhasználati tervei. A kantonális strukturális tervek (Kantonale Richtpläne) kötelező erejűek az önkormányzatokra nézve. Ezek jelölik ki a kanton területi fejlődésének kívánatos kereteit. A kanton határozza meg, mely területek azonosítandók a mezőgazdasági, rekreációs használatra és melyek azok, amelyek védendők. A strukturális tervek információt szolgáltatnak a fejlesztéspolitikáról és valamennyi specifikus területhasználati típusra vonatkozóan (beépítési területek, úthálózat és középületek). A kantonok ezen célok kijelölése során figyelembe veszik a szövetségi állam terveit, a szomszédos kantonok strukturális terveit és a regionális fejlesztési koncepciókat. A kantonok strukturális terveit a Föderális Tanács (Federal Council) hagyja jóvá. A kantonális hatóság által elfogadott tervek kötik az önkormányzatokat. Az önkormányzati területhasználati tervek (Zonenpläne) határozzák meg a beépítési területeket (Bauzonen), a mezőgazdasági zónákat (non-building-zones) és a védelem alá tartozó zónákat (Schutzzone), valamint az önkormányzat területén lévő minden speciális használatú területet. A helyhatóságok kötelezettsége egy olyan program elfogadása, amely a teljes építési területet, továbbá a közcélú építményeket megközelíthetővé (accessible) teszi. A területhasználati tervek mindenki számára kötelezőek. Az építésre vonatkozó engedély akkor adható ki, ha az építmény megfelel az övezet használati szabályainak és a telek megközelíthető. További feltételeket a kantonális és föderális jog határozhat meg.

A tervezési politikáért viselt felelősség megoszlik a föderális, kantonális és önkormányzati szint között. A kanton gondoskodik a föderális szabályozás végrehajtásáról. A kanton hatósága értékeli az önkormányzatok területhasználati terveinek az illeszkedését a kanton strukturális tervéhez és jóváhagyja azok felülvizsgálatát. Ugyancsak *a kanton kompetenciájába tartozik az egyedi építmények engedélyezése, továbbá értékelésük környezetvédelmi, illetve fenntarthatósági szempontból.* A kanton önkormányzata jelöli ki a területi tervezésért felelős részleget (Cantonal office for spatial planning). A kantonális területi tervezési jog kantononként meglehetősen különböző, de általánosságban az önkormányzatok felelősek a közvélemény informálásáért a tervezés folyamatában és ők kötelesek gondoskodni a közösségi részvételtől a tervezési eljárás során. Maga a kanton pedig a döntéshozási eljárást szabályozza (Raumplanungsgesetz, VLP 2008). Jellemzően minden kanton a helyhatóságokra delegálja a területhasználati tervezést, a megközelíthetőségi tervek és a helyi építési szabályok megalkotását.

A Svájci Föderális Területi Tervezési Hivatal jelenlegi agglomerációs politikája ösztönzi a horizontális együttműködést az agglomerációkban, különösképpen a hatékony várostervezés megvalósítása céljából. Ezért a hivatal pénzügyileg támogatja azon önkormányzatok közös tervezési projektjeinek fejlesztését és tervezési tevékenysége koordinációját, amelyek agglomerációt alkotnak, avagy agglomerációvá válásukat tervezik. A tervezési politikában először az 1980-as években bekövetkezett váltást az magyarázta, hogy az urbánus térségeket érintő változások már nem egyes önkormányzatokra, hanem régiókra vonatkoztak. Éppen ezért a föderális hatóság támogatta a városok, városi térségek, kantonok és föderális hatóságok közötti együttműködést és kommunikációt. A döntő lépést ebben a vonatkozásban

az jelentette, hogy finansziális kooperáció jött létre az önkormányzatok és kantonok között. Azután új agglomerációs fejlesztési programok kidolgozására került sor a különböző régiókban, hiszen napjaink sok tervezési problémája régiókat vagy agglomerációkat érint, következésképp az elszigetelt megközelítés hátráltatja a hatékonyságot.

Az alapprobléma az, hogy az individuális önkormányzatok egyedileg kísérelik meg új ipar letelepítése és munkahelyek vonzása érdekében szabad területek rendelkezésre bocsátását, s hasonlóan területek biztosítását lakásépítéshez, iskolák és szabadidős létesítmények megépítéséhez. Ugyanis céljukat ezen az úton tudják elérni, azaz az adóbevételek növelését, miáltal kiegyensúlyozottá tudják tenni a község pénzügyi helyzetét. Az önkormányzat ilyen esetben elszigetelt egységként kezeli saját területét, hiszen gyarapítani kívánja saját lakosságszámát. Az említett tényezők gyakran konfliktusba kerülnek egymással, mivel az önkormányzat területe korlátozott. Ráadásul hatásuként a szomszédos önkormányzatok is versenytársaivá válnak egymásnak. A legnagyobb konfliktus az adóbevételek maximalizálásának célja és a beépített területek növekedésének megállítása között szokott feszülni.

Érdemes utalni arra, hogy Svájc, mely Magyarországgal azonos nagyságrendet képviselő ország, s hozzánk hasonlóan európai léptékű nagyvárosai nincsenek, mégis 2001-ben agglomerációs politika meghirdetésével válaszolt a globális gazdasági kihívásokra. A kormányzat felismerte, hogy Svájc legjelentősebb városait hálózatos együttműködésbe kell szervezni ahhoz, hogy attraktívvá váljanak a nemzetközi gazdaság számára. Ennek módját az európai városhálózat szerves részévé válásban fogalmazta meg, amit elsősorban *Zürich*, *Genf* és *Bázel* helyzetbe hozásával kívánt elérni. A cél Genf és Bázel esetében a határon átnyúló együttműködés eszközén keresztül tud teljesülni. Az agglomerációs politika a kis- és középvárosok feladatául a nagyvárosoktól érkező fejlesztési impulzusok fogadását definiálta, amihez hálózatba szervezésük nélkülözhetetlen, lényege szerint a hasznok és terhek horizontális kiegyenlítését jelenti. Az állami politika (*Grundzüge der Raumordnung Schweiz*, 1996) a végrehajtás eszközeként határozta meg az együttműködési térségekben egyrészt az infrastruktúra és a telekommunikáció területi hálózatainak kiépítését, másrészt az oktatás, képzés és szakképzés, továbbá az orvostudomány csúcsteljesítményre képes intézményeinek a fejlesztését, a gazdaságfejlesztést szolgáló infrastruktúrának és szolgáltatásoknak a megteremtését, valamint a kultúra ápolását. Svájc városhálózatáról az állami politika kimondta, hogy az államhatáron átnyúlóan kell hálózatosodnia és az európai városhálózat integrált részévé kívánatos válnia. Az indoklás szerint Svájcnak Európában betöltött gazdasági, tudományos és kulturális pozíciója ugyanis ennek függvényében alakul (Flückiger–Koll–Schretzenmayr 2000).

Svájc szembenézett kisméretű önkormányzati rendszerével, amely a nemzeti jelentőségűvé nyilvánított agglomerációkon belül is jellemző, s agglomerációs politikája fő irányává tette a föderatív államberendezkedésből adódó vertikális együttműködést és a horizontális kooperáció erősítését (Tobler 2002). Előfeltételének megteremtését, az agglomerációk közlekedésének fejlesztését az államszövetség vállalta magára, majd arra építve államilag támogatott innovatív modellprojekteket indított az agglomerációk fejlesztésére, ami az együttműködések alulról építkezését és közös projektek megvalósítását segítette. A program

keretei között mind a tíz kiválasztott agglomerációs együttműködési intézmény (Zürich, Bern, Delémont, Luzern, Lausanne, Aarua-Oltenés és Zofingen, St. Gallen stb.) elfogadta új fejlesztési stratégiáját és egy közös jövőkép mentén dolgozott a „településhatárok feloldásán”.

Jól érzékelhető a fejlesztési irányból, hogy a nagyvárosi térségek kooperációjának kérdésköre milyen széles szemléleti bázisra támaszkodik, intézményesítése pedig ma már nem egyszerűen közigazgatás-szervezési kérdés, hanem sokkal inkább a fejlesztéspolitikának és a várospolitikának a része. Ezért lényeges, hogy nemzeti programba illeszkedjék és az állam többféle ágazat eszközeivel maga is segítse az agglomerációk együttműködését, továbbá ösztönözze a közös fejlesztési stratégiák megalkotását, majd pénzügyileg támogassa kivitelezésüket. A nagyvárosi térségek fejlődése nemzeti jelentőségű, úgy is fogalmazhatunk, hogy versenyképességi elemét alkotja a gazdaságnak.

Svájc agglomerációs politikája egy másik nézőpontból is megközelíthető, minthogy az ország erőteljesen urbanizált, viszont nagyvárosi térségei fragmentáltak, így szükségszerű volt e térségek kormányzási kapacitásainak növelése. A többszintű kormányzás kérdése Svájc tekintetében speciálisan merül föl, mert a föderatív struktúrához kapcsolódik. Ha Svájc egyik nemzetközi jelentőségű agglomerációját, a bázelit tekintjük, akkor látható, hogy az tárgya lett az Agglomerációs politikának és modellprojektként működik. A modellprojekteket a Területi Tervezésért Felelős Föderális Hivatal (ARE) és a Gazdaságért Felelős Államtitkárság ösztönzi, aminek prioritása az agglomerációkon belüli kooperáció erősítése. A modellprojektek célja az agglomeráció fejlesztési stratégiájának kidolgozása és közös projekteken keresztül megvalósítása. A vertikális együttműködéshez még 2001-ben megalapította a konföderáció a Tripartit Agglomerációs Konferenciát (TAK), melynek tagja a szövetségi állam, a kantonok, a városok és községek. E szerv feladatul kapta valamennyi, az agglomerációkkal érintett tevékenység koordinálását a partnerek között, s magának az agglomerációs politikának a kimunkálását. A szövetségi állam részvétele biztosítja a föderális tématerületekre fölállított ágazatközi koordinációs csoport bevonását a munkába (Bundesrat, 2001).

A Bázeli agglomeráció keretei között tényszerűen horizontálisan együttműködnek az önkormányzatok, vertikálisan pedig a szövetségi, a kantonális szint és az agglomeráció kooperál egymással Bazel agglomerációja államhatárokon átnyúló teret alkot, amelyhez mindösszesen 127 község tartozik. Közülük 53 önkormányzat található francia területen, Dél-Elsaß-ban és a Németországhoz tartozó Dél-Badenben, míg 74 svájci község megoszlik Basel-Stadt, Basel-Landschaft, Solothurn és Aargau kantonjai között. Az agglomerációs együttműködésnek érzékelhetően két erős mozgatórugója van, egyik az az Infrastrukturális Alap, amely 2008 óta föderális szintről biztosítja a különféle közlekedési és települési fejlesztési projektek társfinanszírozását. A másik az ún. Agglomerációs program, amely tervezési eszköz és ágazatokat, valamint közigazgatási egységeket összekapcsoló koordinációt teremt az agglomeráció közös ügyei számára.

Várakozásunkkal ellentétben az agglomerációt átfogó módon intézményesítő politikai szervet nem találunk a szervezeti felépítésben. A kooperáció működtetését egy újonnan felállított hivatal biztosítja, ami tulajdonképpen az agglomerációs program végrehajtására rendelt

(Geschäftsstelle Agglomerationsprogramm Basel). Ezen kívül gondoskodnia kell a fejlesztési program továbbfejlesztéséről és második generációjának kimunkálásáról, s e szerv jogosult képviselni az agglomerációt a szövetségi szervekkel szemben. Valójában az állam a szövetségi kompetenciákon keresztül szorításában tartja a határon átnyúló nagyvárosi együttműködések. Ez nem jelent beavatkozást, de közvetlen állami jelenlétet az együttműködések vonatkozásában igen. Tagadhatatlan, hogy a nemzeti politika és az intézményi megoldások minimalizálni törekuszenek azokat a szervezetbeli és jogi különbségeket, amelyek a kooperációban résztvevő országok és szerveik között fennállnak (Sohn, Ch.–Reitel, B.–Walther, O. 2009). Tulajdonképpen ez sem csekély feladat.

A koordinációtól az integrációig vezető út a Genfi agglomeráció keretei között

Genf kantonnak 45 helyi önkormányzata van, melyeket az általános közigazgatási reformtendenciáknak megfelelően folyamatosan igyekeznek egyesíteni. Ebben a kantonban nagyon szűk az önkormányzatok kompetenciája, leginkább az állampolgárok életét szervező feladataik vannak, ezért a kanton integrálja és teljes jogkörben képviseli őket a Genfi agglomerációt érintő együttműködésekben. Azaz ebben a kantonban az önkormányzatok közvetlenül nem jelennek meg partnerként az agglomeráció szintjén. A Szövetségi Alkotmány értelmében a határon átnyúló együttműködés feladata a kantonhoz van telepítve, minthogy – a szövetség adta felhatalmazás keretei között – a kanton jogosult más államokkal szerződést kötni. Genf kanton ebből eredő szakfeladatait és koordinációs teendőit Genf Állam Külügyekért Felelős Hivatala látja el (Schmitt N. 2012).

Genf város mindössze félmillió lakost számlál és funkcionális városi térségének lakosság száma kb. háromszázezer, ezzel egyike a legkisebb világvárosoknak (Sohn, Ch.–Reitel, B.–Walther, O. 2009). Azonban azáltal, hogy nagyszámú nemzetközi szervezet székhelye, különféle bíróságoknak, multinacionális vállalatoknak és pénzügyi intézményeknek ad otthont, s a nemzetközi nyersanyag-kereskedelem fordítókörongja, nagyságrendjénél jelentősebb szerepet tölt be a nemzetközi városhálózatban, azaz rendelkezik mindazon adottságokkal, amelyek egy metropolisztérség lényegéhez tartoznak. Egyrészt kiváló adottságai, másrészt erős gazdaságösztönző politikája már régóta erőteljes vonzást gyakorol a befektetőkre. Ennek következményeként Genf lakossága és gazdasága egyaránt a svájci és európai átlag felett növekszik. Genfnek azonban régóta meghatározó problémát okoz területének szűkössége, amit kifejez, hogy az elmúlt évtizedekben határai túlnőtték Genf kanton határain is, és átnyúlnak Waadt kantonba, valamint a szomszédos Franciaországba. Ez a jelenség megtévedő azzal, hogy a városi szétterjedés kontroll nélkül zajlott le, ami az emberek életkörülményeire, a környezetre és a közlekedésre egyaránt negatívan hatott.

Nyilvánvaló, hogy Genf agglomerációjában a közigazgatási széttöredezettség, azaz számtalan önkormányzat politikai határai nehezítik a koordinált területfejlesztést. A kialakult helyzet igényli nemcsak az önkormányzatok közötti, hanem a kantonok, a departmentek közötti együttműködést, sőt a kooperáció internacionális aspektusát is. A kiinduló helyzet azért is

különös, mert a Svájc és Franciaország közötti mintegy száz kilométer hosszú államhatár, amely az állami szuverenitást tekintve kettévágja az agglomerációt, egyúttal Svájcot az EU-tól elválasztó határ. Éppen ezért tűzték célul az érintettek a területfejlesztés szolidáris formáinak követését (Konzultáció Robert Borrel-lel), ami egy olyan folyamatot jelent, amelynek végeredménye akár geopolitikai változást is feltételezhet.

Genf város kezdettől fogva sajátos helyzetben volt, igen korlátozott hatalmat birtokolt, így a kanton javára írható centralizáció mozgatója volt annak a folyamatnak, amelynek eredményeként egy dinamikus modernizációs és infrastruktúra politika zajlott le az agglomerációban. A kanton az 1970-es években erőteljes lakásépítési programot hajtott végre, évente hatezer lakást épített a gazdasági növekedés követelményeire reagálva. Következésképpen már 1973-ban sor került a határon átnyúló együttműködés első lépéseinek megtételére, Genf kanton és a határos francia departementek megállapodást kötöttek az adók átadásáról, azaz a kanton által beszedett jövedelemadó egy részét visszajuttatta és máig visszajuttatja a francia önkormányzatoknak. A határon átlépő migráció, mely jelenleg napi 550 ezer határátlépést eredményez munkába járási céllal, nagyon hamar kezelendő problémákat gerjesztett a különféle hatóságok közötti viszonyban.

Később Genfnek megváltozott a területhasználati tervezésre vonatkozó elképzelése és a lakásépítéseket Genf városába koncentrálták, miáltal a beépített területek sűrűsége emelkedett, viszont a megépített lakások száma meredeken csökkent. Az utóbbi szám 2008-ban már alig haladta meg az ezer lakást. Ezzel szemben 2005 és 2008 között 29 ezer új munkahelyet teremtettek Genfben, ami hihetetlen feszültségeket generált. Egyrészt az ingatlanárak az egekben szöktek, másrészt a lakásépítési nyomás a Genf kantonon kívüli területekre nehezedett, amelyek nem voltak erre felkészülve, továbbá az újonnan növekvő területekről kezelhetetlen ingázás indult el Genfben. Egyszerűen szólva Franciaországba települtek le a munkavállalók, ahonnan a két ország közötti tömegközlekedés kiépítetlensége miatt személyautókon bonyolódik a napi ingavándor-forgalom nagyobb része. Az ingatlanárak francia oldalon is egyre emelkedtek és az egyszerű emberek számára megfizethetlenné váltak, miközben a munkahelyek kizárólag az agglomeráció központjában létesültek, s a munkavállalók mindinkább annak periferiájára szorulnak. A szegregáció is felütötte a fejét, hiszen azok a francia önkormányzatok, amelyek a legtöbb infrastruktúrával és közszolgáltatással látják el az ingázó lakosságot és a legkevesebb bevételre számíthatnak, társadalmi szempontból is más képet mutatnak, mint a folyamat haszonélvezőit jelentő gazdag elővárosi önkormányzatok, valamint Nyon kanton Genf közelében.

Tehát jól látható, hogy a gazdasági-foglalkoztatási viszonyok hatására a Genfi agglomeráció területén rendkívül heterogén téregységek találhatók, amelyek eltérő normák, közigazgatási és kulturális feltételek közepette működnek. A fragmentáltság keretei között született meg a Franciaország–Waadt–Genf agglomeráció, melynek alapkérdése, hogy miként fűzhetők össze az alapul szolgáló téregységek a közös irányítás és közös érdekű ügyek harmonizációja céljával, továbbá hogyan lehet közöttük az egyensúlyt kialakítani?

Az érintettek véleménye szerint az együttműködés intézményesítésének útja igen nehéz volt és nagyfokú bizalmatlanság jellemezte. Az együttműködőknek rá kellett jönniük, noha ugyanazt a nyelvet beszélik a határ két oldalán, mégis a szavak mást jelentenek egyik és másik oldalon. Az érintettel elégedettek az elért eredményekkel, de az agglomeráció csúcsszerveként egy közös tanács felállítása, melyben a svájci és francia partnerszervezetek egyaránt képviseltetnék magukat, máig nem tudott megvalósulni. Bár a központi szervek támogatják az együttműködést, az nem szolgáltat elegendő alapot ahhoz, hogy egy csúcsszerv létrejöhessen az agglomeráció kormányzására. Miután a létrejött szituáció összességében a lakosság életminőségére is negatívan hatott, halaszthatatlanná vált a közös cselekvés kereteinek megtalálását. Ennek érdekében operatív módon a helyi közösségek definiálták az együttműködés területeit és törekedtek arra, hogy közös életteret építsenek föl a funkcionális várostérségben. A vitás kérdések rendezésére közös platformot létesítettek, amelyet a politikai határok nem érintenek. Az együttműködés kezdettől fogva egy bizalmi szerződésen alapul (Konzultáció Robert Borrel-lel).

Elsőként a francia önkormányzatok léptek és keresték a megoldást a funkcionális várostérség kezelésére. Ennek első formális keretét az 1973-ban létesített Francia-Genfi Regionális Bizottság szolgáltatta. Addig Genf és Párizs között folytak a tárgyalások, majd a francia perfektusok és Genf kanton közötti egyeztetések vitték előre a közös ügyeket. Az 1980-as évektől a francia közigazgatási decentralizáció tette lehetővé, hogy az érintett önkormányzatokat mind szélesebb körben vonják be francia oldalon. Jelenleg 148 francia község érdekei reprezentáltak az együttműködésben, melyek 11 ún. községi unióba (EPCI, együttműködést segítő szervezetbe) tömörülnek, s ők jelennek meg az együttműködésben résztvevő tagokként. A francia oldalon érintett helyhatóságok előbb egyesületet, majd nemzeti joguk szerinti társulást alapítottak. Ennek működési költségvetését a tagönkormányzatok arányosan fedezik. Mintegy három évtizednek kellett eltelnie, míg tető alá hozták azt a szervet, amelyben kétszeres delegáción keresztül képviseltetik magukat a községek, ugyanis a községi uniók delegálják a tagokat.

2007-ben történt meg az áttörés, amikor hosszú együttműködés után 18 partner a határ mindkét oldaláról egy Chartában rögzítette közös szándékát, ami után megkezdődhetett a kooperáció részletes formáinak és a participatív mechanizmusoknak a kidolgozása. Az agglomeráció közös érdekű ügyeinek intézésében alapvetően eltérő szemlélet jellemzi a svájci és a francia aktorokat. Genf kanton szervei számára mindenekelőtt szakpolitikai koordinációt, a felmerülő feladatok szakmai alapon történő megoldását jelenti. Francia oldalon az érintett szereplők politikai-képviselési megjelenítése és az együttműködést formalizáló szervezetek keretei közötti problémakezelés áll a fókuszban. Az együttműködés az ügyek széles spektrumát öleli fel, mint a városépítést, a környezetet, a közlekedést, a lakásépítést, az agglomerációs tervezést, a képzést, a kultúrát és a mezőgazdaságot. Időközben intézményesítési lépésekre is szükség volt ahhoz, hogy az agglomeráció támogatáshoz juthasson – többek között – a svájci agglomerációs politika égisze alatt működő infrastrukturális alapról. Ez egy partnerségi elven működő politikai irányító testület létrejöttét eredményezte 2005-ben, melyet azután beintegráltak a Francia-Genfi Agglomerációs Bizottságba (Comité régional franco-genevois, CRFG) 2007-ben. Ez utóbbi egy olyan testület,

amelybe a francia állam és a departmentek, az érintett kantonok, régiók, és önkormányzati szövetségek egyaránt delegálnak képviselőket.

E pozitív változás ellenére, egy erős legitimációval rendelkező határon átnyúló agglomerációs szerv megalapítása még mindig a jövő feladata, amivel kapcsolatosan az érintettek elismerik, hogy komplikáltabb a berendezése, mint más határok mentén. Ennek magyarázata többirányú: Svájc nem uniós tagállam, a szervezet központjának mégis Genfben kell lennie a közlekedés finanszírozása miatt, továbbá abban képviseletet kívánnak kapni az államok és az agglomerációs partnerek egyaránt. Ennek hiányában is halad előre a kooperáció, a közös fejlesztési projektek végrehajtása, hiszen a funkcionális nagyvárosi térnek működnie kell. A stratégiai fejlesztési projektek megvalósításának közvetlen hatása volt a Chartát aláíró 18 partner tervezési tevékenységére, tervdokumentumok összehangolt módosításához vezetett. Az együttműködési folyamatba pedig nagyszámú politikai, szakmai és adminisztratív kört vontak be, ami létrehozta az agglomerációról való kollektív tudatot és gondolkodást (Surchat Vial, N.–Bessat, F.–Roulet, P. 2010).

Genf jó úton halad az európai jelentőségű metropoliszrégióvá válás útján, aminek érdekében szervezetet létesített a szövetségi szerveknél történő lobbizás céljából. Elemzők azt állítják, hogy a Genfi agglomerációban a francia szuburbán önkormányzatok integrációja eredményezte a központi térség és a periféria közötti ismételt egyensúly létrejöttét. Ez tényszerűen a 2030-ig terjedő perspektívával bíró Genfi Agglomerációs Projektben is kifejezésre jutott, a partnerek elkötelezték magukat abban, hogy a népességnövekedésnek kiegyensúlyozottá kell válnia Svájc és Franciaország között, ezért a munkahelyek egyharmada francia oldalon, kétharmada a svájci oldalon fog létesülni a következő években (Sohn, Ch.–Reitel, B.–Walther, O. 2009).

A hazai viszonyoktól eltérő sajátosságokkal bíró agglomeráció számos tanulsággal rendelkezik. Azt sugallja, hogy a kooperáció lépésről lépésre halad előre, rengeteg energiát, munkát emészt fel, s a partnerek közötti bizalom épülésével párhuzamosan erősíthető a szervezeti intézményesítés és politikai legitimáció. Fontos, hogy a kisebb önkormányzatok érdekeiket nyalábolják, egységesen lépjenek fel és megszüntessék az egymás között fennálló versenyhelyzetet. Csak közös platformon van esélyük eredményt elérni. Az sem tanulság nélkül való, hogy jelentősége van annak, mennyire fogadják be, karolják fel e térségeket a kormányzati politikákba, pénzügyi mechanizmusokba.

A kisméretű önkormányzatok és együttműködésük keretei Bern kanton példáján

Amikor az európai államok önkormányzati rendszereit méretnagyságuk szerint vizsgáljuk és megkülönböztetjük a kis- és nagyméretű önkormányzati rendszereket, akkor Svájc tradicionálisan a kisméretű önkormányzati struktúrájú országok csoportjába kerül, mint ahol az önkormányzatok politikai közösségi jellege dominál évszázadok óta. Ennek a megállapításnak a helytállósága nem kérdőjelezhető meg, azonban el kell oszlatni azokat a tévhiteteket, amelyek a svájci önkormányzati rendszer állandóságáról és változatlanóságáról

keringenek. Maga az agglomerációs politika is a globalizáció kihívásaira adott válaszaival reflektál és nem hagyja érintetlenül a helyhatóságokat, minthogy Svájc az önkormányzatok által hordozott identitás mint érték és a hatékonyság elve közötti folyamatos küzdelemmel jellemezhető. Az utóbbi eredményét képezik azok a problémák, amelyek a gazdag és szegény önkormányzatok közötti pénzügyi kiegyenlítést, a hatalom kantonok és helyi önkormányzatok közötti megosztását, valamint a nagy- és kisvárosok és azok szuburbanizációjának kiemelt kezelését ösztönzik.

Svájc szövetségi állam, amelyben az önkormányzatok helyzete kontononként változik. A folyamatosan csökkenő számú önkormányzat státusza a 26 szubnacionális egység szabályozása értelmében rendkívül különböző, van ahol nagyok és erősek a helyhatóságok, más kantonokban a helyi közösséget reprezentálják és alig birtokolnak hatalmat. A Szövetségi Alkotmány 2000 január 1-jével inkorporálta az önkormányzatokat és azóta garantálja autonómiájukat. A helyi önkormányzaton politikai önkormányzatot értenek Svájcban, míg létezik és nagy jelentőséggel bír a „polgári község” (bourgeoise municipality) kategóriája, ugyanis a svájci állampolgárság mindenekelőtt a községi illetőségen alapul. Az állampolgári hovatartozás nem azt fejezi ki, hogy valaki hol született vagy jelenleg hol él, hanem azt a községet (önkormányzatot) jelenti, ahol az ősei az állampolgárságot elnyerték. Összességében megállapítható, hogy rendkívül kevés olyan tulajdonságuk van a svájci önkormányzatoknak, amelyek általánosak vagy közösnek nevezhetők (Schmitt, N. 2012).

Svájc fragmentált önkormányzati rendszert birtokol, amit többen luxusnak is neveznek, minthogy a községek átlagos népességszáma 2000-ben 2333 fő volt, s az országnak mindössze 16 olyan városa van, melyek harmincezer lakosnál többet számlálnak. Az utóbbi években az önkormányzatok fúziójának kérdése igencsak az önkormányzatokkal kapcsolatos történések fókuszába került, ami a kantonális alkotmányok és a községi törvények módosítását vonja maga után. Bern kanton Kormányzó tanácsa egyértelműen lándzsát tört amellett, hogy az egyesülésre hajlandó községek állami támogatását egyenletesen növeljék, másrésztől bizonyos esetekben a teljesítőkéességük javítását célzó és az ésszerű fúzióval szembe helyezkedő önkormányzatok vonatkozásában a pénzügyi kiegyenlítési alaphól járó finanszírozást csökkentsék. Sőt, a kantonális alkotmány és a községi törvény megfelelő módosításának feltételével a Nagy Tanács (a kanton törvényhozó szerve) bizonyos feltételek fennállta esetén a községösszevonásokat az érintett önkormányzatok akaratának hiányában is lehetővé kívánná tenni. Ilyen oknak tekintenek a kommunális, regionális vagy kantonális érdekek fennforgását. Az erre vonatkozó javaslatok tárgyában népszavazásra kerül sor, ugyanis a kanton alkotmányának, továbbá a községi törvénynek a módosítása a szavazásra jogosultak döntését igényli. Az idevonatkozó értékelések szerint az államszövetség szintjén elindult az önkormányzatok fennmaradása alkotmányos garanciájának fellazítása (Medienmitteilung, 2011).

Az önkormányzatok működésének hatékonyra tétele kétféle eszköz alkalmazásával valósul meg Svájcban, egyfelől az önkormányzatok hagyományosnak tekinthető együttműködésével, társulásával, másfelől mind gyakrabban az önkormányzatok konszolidációján keresztül. Az utóbbi tényszerűen két vagy több község egyesülését jelenti, amikor egy kisebb község egy nagyobb önkormányzatba olvad bele és elveszíti községnevét, vagy pedig két azonos

nagyságú önkormányzat fuzionál, ami mindkét község nevének megőrzését teszi lehetővé, esetleg új név választásával jár együtt. Svájc kantonjai különböző mértékben éltek ezzel az eszközzel, lévén kantonális hatáskörbe tartozó ügyről van szó. Thurgau kanton például az 1990-es években hajtott végre nagyszabású összevonási projektet, míg azt követően Fribourg kanton csökkentette legnagyobb mértékben, mintegy 120-szal helyi önkormányzati egységeinek számát. A 2000. évtől kezdődően további kantonok említhetők a jelentősebb fúziókat végrehajtó állami egységek sorában, Glarus, Tessin, Graubünden, Luzern és Bern.

Noha a Svájci Államszövetség megalakulása utáni 1850. évben még 3203 községet tartottak nyilván, mely szám 2003-ra 2842-re apadt, ma pedig mintegy kettő és félezer helyhatóságot takar, Svájc európai összehasonlításban mégis a községösszevonást kevésbé alkalmazó államok csoportjába tartozik. Ennek az eszköznek a mérsékelt alkalmazása az önkormányzati autonómia magas fokával magyarázható, és azzal, hogy a svájci jog szerint a községi önállóság elvesztése az érintett önkormányzatok egyetértését feltételezi. Ez pontosabban azt jelenti, hogy a községegyesítés akkor hajtható végre, ha valamennyi község lakossága (szavazásra jogosultja) hozzájárulását adta a döntéshez. Azaz a közvetlen demokrácia alapelve által kontrollált eszközről van szó. Ráadásul az önkormányzatok fennmaradási garanciája nem a szövetségi alkotmányból eredeztethető, mivel a községi autonómiát tekintve a kantonális jog irányadó. S tényszerűen a svájci kantonok több mint fele (16 kanton) korlátlan fennmaradási garanciát tartalmaz az egyes községek javára. Ezzel ellentétes példát és gyakorlatot szolgáltat Bern kanton, amely pénzügyi eszközökkel erőteljesen ösztönzi az önkormányzatok fúzióját. Ez a folyamat összekapcsolódott a választási körzetek átalakításával, aminek – többek között – célja volt, hogy a nagyobb önkormányzatok nagyobb súlyt kapjanak, valamint a kerületi reformmal. A kerületi reform (Bezirksreform) következményeként 2010. január elsejével a 26 hivatali kerületet öt közigazgatási régióba szervezték át, illetve tízre csökkentették a közigazgatási kerületek számát.

Végeredményben Svájcban továbbra is hevesen vitatott kérdés a községek összeolvasztása, mivel szakemberek is azon az állásponton vannak, hogy az önkormányzatok pénzügyi ereje és működésük hatékonysága nem elsősorban méretbeli kérdés, sokkal inkább strukturális probléma. Azaz az egyesítések helyett sokkal inkább a községközi együttműködések ösztönzésére, valamint a hatalom optimális megosztására (lásd föderalizmus) van szükség, ugyanis a globalizáció korában a polgárok elszakítása gyökereiktől és identitásuktól való megfosztásuk nem lehet a kívánatos megoldás. Így nem meglepő, hogy a több évszázados történelmet és az identitást nem egyszerű lecserélni az adminisztratív hatékonyság és az optimális méret nézőpontjával. Lényegesen célravezetőbb az önkormányzatok együttműködésének eszközére apellálni, amely meglehetősen pragmatikus lehetőség és nem érinti a községi határok kérdését, továbbá sok előnnyel kecsegtető eszköze a működés hatékonyabbá tételének. Ugyanakkor számolni kell az önkormányzati társulások negatív hatásaival is, hiszen megtöbbszöröződnek a lényegében ad hoc lokális szervezetek, amelyekben a közszolgáltatások közös megszervezésének égisze alatt elvész a direkt demokrácia lényege és plusz költségeket keletkeztetnek a tájékoztatást és a döntéshozási eljárást érintően. Az is megkockáztatható, hogy az interkommunális együttműködés egy kvázi negyedik szintet eredményez a föderális államszerkezetben, mégpedig a község és kanton

között. Innen, a közvetlen demokrácia megőrzésének célja felől nézve, az önkormányzatok egyesítése még mindig vonzóbb megoldás, hiszen képes biztosítani az állampolgárok és bázis politikai terük közötti közelséget (*Schmitt, N. 2012*).

A továbbiakban Bern kanton alkotmányát és községi törvényét (GG. 1998. március 16.) vesszük alapul, amely kantonban kiemelkedő részletességgel szabályozottak az önkormányzatok együttműködésének intézményes kereteit. A községi törvény 3. szakasza az önkormányzati autonómiáról keret jelleggel azt mondja ki, hogy „A kantonális jog a községek számára a lehető legszélesebb működési játékeret biztosítja.” (GG. Art.3).

Ebben a kantonban a községek együttműködése fő szabály szerint az önkéntesség elvén épül fel. A jogalkotó két irányban is felhatalmazást ad a társulásra, minthogy a községek mind községi, mind pedig regionális feladatok együttes teljesítésére társulhatnak. Ilyenkor akár régióként, akár agglomerációként működnek együtt, együttműködési szerződést kötelesek kötni. Ebből a szabályozásból következik, hogy a jogalkotó a kooperáció területi keretét megszabja, amit „Gesamtperimeter”, azaz teljes „körzet” elnevezéssel illet, akár az ún. régiós, akár agglomerációs együttműködésben vesznek részt az önkormányzatok. Az említett szerződésben meg kell nevezni a tagokat, az együttműködés területeit, valamint a létrehozandó szervezet alapvonalait, beleértve a bevitt eszközöket. A szerződés érvényességéhez azt a kanton kormányzó tanácsának tudomására kell hozni.

A hivatkozott községi törvényben közvetett módon a kötelező társulás intézménye is megjelenik, azaz, ha a községi és regionális feladatok teljesítése költségtakarékosabb vagy hatékonyabb és a köz érdekében áll, a kanton az általa folyósítandó pénzügyi támogatást a községek együttműködésétől teheti függővé.

Az önkormányzatközi együttműködés a következő szervezeti formákban valósulhat meg:

- községsszövetség (Gemeindeverband)
- szerződéses viszony (Vertragsverhältnis)
- közjogi vállalat (intézmény)
- magánjogi jogi személy.

A községsszövetség két- vagy több önkormányzattól álló közjogi testület egy vagy több községi, illetve regionális feladat teljesítésére. A községsszövetségek átveszik a rájuk ruházott feladatok körében a hozzájuk tartozó községek jogait és kötelezettségeit. Az ellátott feladatokért díjakat és hozzájárulásokat állapíthatnak meg, azonban adót nem vehetnek ki. Fontos kitétel, hogy a községsszövetség megalakításáról, illetve az ahhoz történő csatlakozásról a választójogosultak döntenek népszavazáson. A községsszövetség feloszlásáról az érintett községek jogosultak dönteni.

A szövetség legfőbb szervei a végrehajtó testület és a községek választójogosultjai, vagy pedig egy szövetségi parlament (mint arról a bevezetőben szó volt). A tagönkormányzatok meghatározzák, hogy szavazati arányukat miként gyakorolják a szövetségi parlamentben, szabályozzák a képviselőket, továbbá képviselőiket instruálhatják, sőt kötelező utasításokat is

adhatnak nekik. Végül, ha a községzövetség felszámolására kerül sor, akkor a tagönkormányzatok helyállnak a feloszlatakor fennálló községzövetségi tartozásokért.

Bern kanton községi törvénye 2007-ben beiktatta a regionális konferenciákról szóló szabályozást (lásd Új Regionális Politika). A regionális konferenciák a résztvevő önkormányzatok eredményes feladatellátását szolgálják. E szervek a kanton és a községek által átruházott feladatokat egyaránt teljesítenek, határozataik kötelező erővel bírnak. Kompetenciájuk keretei között autonómiát élveznek. Rendkívül erős legitimációval rendelkező szervről van szó, ugyanis a létesítésükről a községeknek és választójogosultjaiknak egyaránt dönteniük kell. A kormányzó tanács feladata, hogy kiírja a regionális népszavazást a regionális konferencia megalapításáról, ha azt több község kéri. Feloszlatajáról ugyancsak regionális népszavazáson a szavazásra jogosultak többsége és az önkormányzati többség határoz.

A regionális konferencia mindenkor területét – az érintett községek meghallgatása után – a Kormányzó tanács rendeletben állapítja meg. A szerv a kijelölt terület összes önkormányzatát átfogja, azonban ismeri a törvény a kettős tagság intézményét, mivel a Kormányzótanács jelöli ki azokat a községeket, amelyek egyidejűleg két szomszédos regionális konferenciának is tagjai lehetnek. Tekintettel arra, hogy Svájc konföderáció, a kantonhatárok külső határoknak minősülnek, ezért a Kormányzótanács szabályozza a kantonon kívüli önkormányzatoknak a berni regionális konferenciákon belüli tagságát, és megfordítva a berni községeknek a Bern kantonon kívüli megfelelő szervezetekbeli részvételét az illetékes kantonokkal megkötött szerződéseken keresztül rendezi. A régiók közös érdekű ügyeinek intézése céljából lehetőség van arra, hogy a regionális konferenciák a szomszédos konferenciákat, esetleg azok egyes községeit bevonják vagy velük konzultációt folytassanak. Az utóbbiak nyilvánvalóan nem rendelkeznek szavazati joggal a döntéshozás során.

A konferenciák feladatai vonatkozásában a törvény különbséget tesz kötelező és további feladatok között. Obligatóriusként nevesíti például az alábbiakat:

- regionális stratégiai, közlekedési és településtervezés (Richtplan – a területi fejlődés stratégiai irányításának központi eszköze)
- a regionális kultúra támogatása
- a regionális politikai törvényalkotás által meghatározott regionális feladatok teljesítése
- az energiatanácsadás
- törvény útját további kötelező feladatok ruházhatók a regionális konferenciákra.

Továbbá a községi törvény felhatalmazást ad arra, hogy a községek további feladataikat jogosultak a regionális konferenciákra átruházni. A konferenciák szervei taxatív felsoroltak:

- a szavazásra jogosultak
- a községek
- a regionális gyűlés
- az ügyvezetés

- a hivatal
- a kontrollszer
- a bizottságok, feltéve, hogy döntési jogosultsággal rendelkeznek.

A szabályozásban az önkéntesség elvét a felsőbb szintű szervek folyamatos felügyelete egyensúlyozza ki. Így a Kormányzótanács bocsátja ki rendelet formájában a konferencia szervezeti szabályrendeletét, továbbá a konferencia által kibocsátott szabályozások az illetékes kantonális hivatal engedélyezési jogkörébe tartoznak. A regionális gyűlés elnöknőt vagy elnököt választ. A regionális gyűlésben a községi tanácsok elnöknői és elnökei vannak jelen. Számukra a községi tanácsok kötelező utasításokat adhatnak. A regionális gyűlés döntést hoz mindaddig, amíg a szövetség, a kanton vagy regionális konferencia előírásai értelmében más szerv arra nem jogosult.

A regionális konferencia döntéshozási eljárása szerint minden községnek ezer fős lakosságszámig egy, további háromezer lakosonként újabb egy szavazata van. A döntésekhez a megválasztottak szavazatainak többsége, azaz minősített többség szükséges. Regionális szinten is tartható népszavazás, amelynek tárgya magának a regionális konferenciának a létesítése és feloszlata, referendum kezdeményezése, továbbá másfajta iniciatívák.

Ha a hatékony és gazdaságos feladatellátás megköveteli, a Kormányzótanács valamely régióba vagy agglomerációba tartozó önkormányzatoknak határidőt szabhat egy együttműködési szerződés kidolgozására. Amennyiben a határidő eredménytelenül telik el és a szerződést nem terjesztik elő, a Nagy Tanács törvénnyel vagy határozattal együttműködésre kötelezheti az érintett önkormányzatokat. Ebben az esetben a Nagy Tanács határozza meg az együttműködésben résztvevő helyhatóságokat (teljes körzet/perimeter), az együttműködés konkrét területeit, annak jogi formáját, a szervezet fő jellemvonásait, továbbá a befektetett eszközök fajtáit és mértékét.

Svájc kisméretű önkormányzati rendszere tehát a konföderáció keretei között egyéni sajátosságokkal bír, ami a helyhatóságok sokféle, kantononként változó szabályozásával és abból következő eltérő státuszával van összefüggésben. Nem lehet általánosítani, s majdnem lehetetlen komplex képet adni a svájci önkormányzatok együttműködési formáiról. Megállapítható, hogy az államszövetség keretei között meglehetősen erős a vertikális intézményi kooperáció és kontroll, amely az egyébként szintenkénti nagyfokú autonómiával működő rendszerbe a hatékonysági elemet, a rendszerszerű működést és nem utolsósorban az integráltságot tudja belevinni. Ennek több eszközét elemezte a tanulmány, amibe beletartozik a politikaalkotás, a szabályozás, a tervezés, és a finanszírozás. Valamennyi módszert átszövi az együttműködés, mind horizontális, mind vertikális felfogásban, azaz a végső sommázat az lehet, van mit elsajátítanunk, amihez pedig hosszú tanulási folyamat vezet el.

(A tanulmány megírása során felhasználásra kerültek a svájci partnerszervezetek képviselőivel 2012 márciusában folytatott konzultációk anyagai.)

Irodalom

- Bundesrat (2001) Agglomerationspolitik des Bundes. Bericht des Bundesrates vom 19. Dezember 2001. ARE–SECO.
- Flückiger, H.–Koll-Schretzenmayr, M. (2000) Das vernetzte Städtesystem Schweiz. Eine schweizerische Strategie, ein europäisches Modell? *DISP* 142 (3) 4–9.
- Gennaio, M-P. (2008) Political Driving Forces of Urban Change in the Region Agglomeration Obersee. ETH – Swiss Federal Institut for Technology. Doktori Disszertáció (Kézirat).
- OECD (2011) OECD *Territorialexamen: Schweiz 2011*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264096868-de>
- Schmitt, N. (2012) The Swiss Municipal System: Heterogeneity, Complexity, Topicality. Institute of Federalism, Universitis of Fribourg (Switzerland). Előadásanyag, Fribourg, 2012. március 14.
- Sohn, Ch.–Reitel, B.–Walther, O. (2009) Cross-border metropolitan integration in Europe: the case of Luxemburg, Basel, and Geneva. *Environment nad Planning C: Government and Policy*. Vol. 27. 922–939.
- Surchat Vial, N.–Bessat, F.–Roulet, P. (Hg.) (2010) *Genève Agglo 2030. Ein grenzüberschreitendes Projekt für die Agglomeration*. Éditions Parenthèses, Marseille.
- Suvák A. (2012) Agglomerációkhoz kapcsolódó szervezési és tervezési megfontolások Nyugat-Európában. In: Somlyódyné Pfeil E. (szerk.) *Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései. Három magyar nagyvárosi térség az átalakuló térben*. Publikon Kiadó, Pécs.
- Tobler, G. (2002) Agglomerationspolitik in der Schweiz: Auf dem Weg zu einem konkurrenzfähigen Städtesystem. Ziele Strategien und Maßnahmen der neuen Agglomerationspolitik des Bundes. *Informationen zur Raumentwicklung* 9. 501–511.

Medienmitteilung(2011)

<http://www.be.ch/portal/de/index/mediencenter/medienmitteilungen/suche.html>